

Razlika u percepciji čimbenika obiteljske otpornosti između učenica i učenika

Benko, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:390396>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razlika u percepciji čimbenika obiteljske
otpornosti između učenica i učenika

Studentica: Anamarija Benko

Zagreb, rujan 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Razlika u percepciji čimbenika obiteljske
otpornosti između učenica i učenika

Studentica:

Anamarija Benko

Mentorica:

izv.prof.dr.sc Martina Ferić

Zagreb, rujan 2017.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Razlika u percepciji čimbenika obiteljske otpornosti između učenika i učenica* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Anamarija Benko

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2017.

Naslov rada: Razlika u percepciji čimbenika obiteljske otpornosti između učenica i učenika

Ime i prezime studentice: Anamarija Benko

Ime i prezime mentorice: izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija, Modul djeca i mladi

Sažetak rada:

Cilj ovog rada bio je prikazati percepciju čimbenika obiteljske otpornosti učenica i učenika te istražiti razlike u percepciji čimbenika obiteljske otpornosti između učenika i učenica. Podaci koji su korišteni u radu prikupljeni su u projektu „Istraživanje obiteljske otpornosti” (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2016., sveučilišna potpora). U radu se polazi od koncepta obiteljske otpornosti Frome Walsh (2006). U istraživanju je sudjelovalo 304 učenika iz prvih razreda srednje škole u Ivanić Gradu i Zagrebu. Podaci su prikupljeni Upitnikom za procjenu obiteljske otpornosti (Family Resilience Assessment Scale (FRAS), Sixbey, 2005) koji mjeri šest dimenzija: obiteljska komunikacija i rješavanje problema, korištenje ekonomskih i socijalnih resursa, zadržavanje pozitivne perspektive, obiteljska povezanost, obiteljska duhovnost i sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama. Rezultati su obrađivani deskriptivnom statistikom i Mann-Whitney testom. Pretpostavka je bila da postoje značajne razlike u percepciji učenica i učenika na svih šest dimenzija obiteljske otpornosti na način da učenice sve dimenzije percipiraju prisutnijima u obitelji. Rezultati Mann-Whitney testa ukazuju na nepostojanje značajnih razlika između učenica i učenika osim na dimenziji Obiteljska povezanost na način da je učenice procjenjuju prisutnijom u obitelji. Upoznavanje i razumijevanje percepcije mladih vezano uz obiteljsku otpornost važna je za kreiranje i usklađivanje preventivnih i tretmanskih programa s potrebama obitelji. Također, ovi rezultati mogu biti smjernice stručnjacima u radu s mladima i obiteljima.

Ključne riječi: obiteljska otpornost, razlika u percepciji, mladi

Differences in the perception of family resilience factors between female and male students

Summary:

The aim of this study was to show the perception of family resilience of female and male students and to explore differences of family resilience factors between them. The results obtained from the Research on family resilience (Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, 2016.). Theoretical frame for the study was of Froma Walshs family resilience framework (2006). The study included 304 students in high school from Zagreb and Ivanić Grad. Data were collected using the instrument FRAS (Family Resilience Assessment Scale, Sixbey, 2005) which measures six dimensions: communication processes within the family, using social and economic resources, maintain a positive outlook, family connectedness, family spirituality, making meaning of adversity. The results were analysed by descriptive statistics and Mann-Whitney test. The assumption was that there were significant differences in the perception of female and male students on all six components of the family resilience and that the female students perceived all components in higher values. Results of Mann-Whitney test show that there were no statistically significant differences in the perception of female and male students except on dimension of family connectedness which female students perceived in higher values. Understanding the perception of youth related to family resilience is important for the creation and harmonization of prevention and treatment programs with their needs. Also, these results can be a guidelines to experts in working with youth and their families.

Key words: family resilience, difference in perception, youth

Sažetak

Summary

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Problem istraživanja.....	9
2.1. Definiranje i istraživanja obiteljske otpornosti.....	9
2.2. Koncept obiteljske otpornosti Frome Walsh	12
2.2.1. Obiteljski sustav vjerovanja	13
2.2.2. Obiteljska organizacija	14
2.2.3. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	15
2.3. Dosadašnja istraživanja: otpornosti i razlike s obzirom na spol.....	17
2.4. Cilj istraživanja i hipoteze	20
3. Metode istraživanja	21
3.1. Uzorak sudionika	21
3.2. Instrumentarij.....	21
3.3. Način prikupljanja podataka	22
3.4. Metode obrade podataka.....	22
4. Rezultati istraživanja i rasprava	23
4.1. Percepcija čimbenika otpornosti obitelji	23
4.1.1. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	23
4.1.2. Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa.....	26
4.1.3. Zadržavanje pozitivne perspektive.....	27
4.1.4. Obiteljska povezanost	29
4.1.5. Obiteljska duhovnost.....	30
4.1.6. Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.....	31
4.1.7. Dimenzije obiteljske otpornosti	33
4.2. Razlike u percepciji čimbenika otpornosti obitelji između učenika i učenica.....	34
4.2.1. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	34
4.2.2. Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa.....	35
4.2.3. Zadržavanje pozitivne perspektive.....	36
4.2.4. Obiteljska povezanost	37
4.2.5. Obiteljska duhovnost.....	38
4.2.6. Sposobnost traženja smisla u nedaćama.....	39

5. Rasprava rezultata	40
6. Zaključak.....	42
7. Literatura:.....	44
8. Prilozi.....	47

1. Uvod

Otpornost je jedan od koncepata u društvenim znanostima pri čijoj konceptualizaciji i operacionalizaciji postoje brojni izazovi i pristupi te različiti autori pažnju stavljaju na različite aspekte fenomena otpornosti. Tako se jedni usmjeravaju na obilježja pojedinca ili obilježja obitelji i zajednice, drugi na procese, a treći na ishod (Ferić, Maurović, Žižak, 2016a).

Sam pojam otpornosti dolazi od latinske riječi *resilire* što bi u prijevodu značilo vratiti se, oporaviti se, odskočiti. Otpornost (engl. *resilience*) prevodi se i kao osnaživanje. Otpornost je ključni čimbenik u mentalnom, emocionalnom i ponašajnom funkcioniranju za sposobnost rješavanja i oporavka iz iskustva, postizanje pozitivnog ishoda, prilagodbe promjeni i rastu iz iskustva (Meadows i sur., 2015). Walsh je (2003) obiteljsku otpornost definirala kao „proces čiji je cilj smanjiti stres i ranjivost u visokorizičnim situacijama, promovirajući ozdravljenje i rast iz krize te osnaživanje obitelji da prebrode dugoročne nedaće.“

Danas je vrlo teško ili nemoguće definirati obitelj zbog različitih i brojnih tipova obitelji koje se pojavljuju u suvremenom društvu, ali i brojnih promjena u njezinoj strukturi (Miroslavljević, Jeđud Borić i Koller-Trbović, 2016). Lietz (2006, 2007; prema Miroslavljević, Jeđud Borić i Koller-Trbović, 2016) je istražujući obiteljsku otpornost definirala obitelj kao bar dvoje ili više osoba koje su u odnosnoj interakciji koju oni opisuju obiteljskom. Tako je koncept obitelji definiran upravo od same obitelji. Obitelj je kompleksan sustav u kojem se isprepliću različite veze i zakonitosti, a opet svaka obitelj je jedinstvena za sebe. Bez obzira na sve društvene promijene, obitelj, još uvijek izvršava istu funkciju: odgoj djece, zadovoljavanje osnovnih potreba svakog člana obitelji, pružanje emocionalne podrške, socijalizaciju djece, uspostavljanje obiteljskih tradicija te razvijanje odgovornosti. Iako se struktura obitelji danas možda promijenila, vrijednost obitelji ostaje ista. Najstariji i najotporniji dio društva, vjerojatno, je upravo obitelj (Ferić, 2002).

Iako su svi članovi obitelji neovisni, prema obiteljskoj teoriji sustava, stručnjaci sve više ističu važnost funkcioniranja cijele obitelji kao sustava. Stoga obitelj nije jednostavan sklop pojedinaca već je kompleksan sustav međudnosa (Wagner Jakab, 2008). Kako je ponašanje pojedinca nemoguće odvojiti od utjecaja okruženja, pa tako i obitelji, tako je i promatranje individualne otpornosti prošireno perspektivom obiteljske otpornosti. Poznato je da će utjecaj koji vanjski stresni događaji imaju na pojedinca ovisiti o podršci koju pojedinac ostvaruje u

obitelji. Ako se radi o zreloj obitelji u kojoj su jasno definirane uloge, granice, hijerarhijska struktura i dobro razvijeni regulatorni mehanizmi, obitelj može odigrati veoma važnu ulogu u pružanju potpore pojedincu u prevladavanju krizne ili stresne situacije (Brtvić, 2010).

Obiteljska otpornost je koncept koji otvara prostor za osnaživanje obitelji u suočavanju sa životnim problemima na pozitivan način i uz zdravo funkcioniranje obitelji (Ferić, Maurović, Žižak, 2016b).

U radu se polazi od koncepta obiteljske otpornosti Frome Walsh (2006) koji nastaje kroz tri bitna procesa: izgradnju obiteljskog sustava vjerovanja, stvaranje modela obiteljske organizacije i stvaranje komunikacijskih procesa u obitelji koji će detaljnije biti objašnjeni u narednim poglavljima. Podaci koji su korišteni u radu prikupljeni su u projektu „Istraživanje obiteljske otpornosti” (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2016., sveučilišna potpora).

Ispitujući razlike između učenica i učenika u njihovoj percepciji čimbenika obiteljske otpornosti, očekuje se da će učenice sve dimenzije obiteljske otpornosti percipirati prisutnijim u obitelji u odnosu na učenike. Ovakva pretpostavka potkrepljena je različitim stranim i domaćim istraživanjima navedenim u radu.

2. Problem istraživanja

2.1. Definiranje i istraživanja obiteljske otpornosti

Walsh (2006) obiteljsku otpornost definira kao procese suočavanja i adaptacije koji se odvijaju u obitelji kao funkcionalnoj jedinici. Pristup otpornost obitelji nadilazi samo rješavanje problem već taj problem nastoji prevenirati i pripremiti za zadovoljavanje budućih izazova (Walsh, 1996). Ista autorica ističe kako se pojam obiteljske otpornosti odnosi na sposobnost obitelji da se aktivno oporavi nakon što se suoči s krizom ili izazovom, ojačana i snalažljivija kako bi se nosila s životnim izazovima. Obitelji koje su snažne nakon krize ili izazova ne samo da preživljavaju ili upravljaju krizom, već rastu i napreduju (2002; prema Tucker Sixbey, 2005). Bonnano (2008) ističe kako je otpornost sposobnost održavanja stabilnosti tijekom stresnih događaja. Patterson (2002; prema Tucker Sixbey, 2005) definira obiteljsku otpornost kao adaptivne procese obitelji koji se koriste za prilagodbu i kvalitetno funkcioniranje nakon suočavanja i izlaganja značajnim nedaćama ili kriznim situacijama.

Becvar (2013) navodi kako su začeci proučavanja i istraživanja obiteljske otpornosti započeli proučavanjem obiteljskih stresova 1920-ih kad je Brugess 1926. opisao obitelj kao sustav interaktivnih osobnosti. Istraživanja su se nastavila tijekom 30-ih godina 20. stoljeća za vrijeme trajanja velike ekonomske i gospodarske krize. U to su se doba istraživanja upravo provodila u obiteljima s niskim prihodima i obiteljima s nezaposlenim članovima, a ispitala su odnos i način nošenja obitelji s problemima koje je ta kriza donijela. Ranija istraživanja proučavala su otpornost samo na razini individue, da bi se kasnije počela baviti otpornošću obitelji kao sustava. Tako se i u početku na obitelj gledalo kao na izvor disfunkcionalnosti koje pojedinac sam mora nadići, da bi se promijenilo to viđenje obitelji kao izvora snage i otpornosti (Becvar, 2013). Što dovodi do zaključka da se konstrukti obiteljske otpornosti ne mogu objasniti i mjeriti promatrajući samo individue.

Koncept otpornosti obitelji pojavio se kao nadogradnja individualne otpornosti, ali i istraživanja stresa, suočavanja i prilagodbe obitelji. Do danas, istraživani su različiti stresori kojima su obitelji bile izložene te su se, u skladu s teorijskim postavkama i rezultatima istraživanja, kreirali različiti modeli odgovora obitelji na stres. Tek 90-ih godina prošlog stoljeća dobra prilagodba obitelji na stres počela se nazivati otpornošću obitelji (Ferić, Maurović, Žižak, 2016a).

Tri najistaknutijih modela obiteljske otpornosti su: (1) The resiliency model of family stress, adjustment, and adaptation, koji u fokusu ima rizične i zaštitne čimbenike obitelji, zatim (2) The systems theory of family resilience koji identificira ključne obiteljske procese za reduciranje stresa i (3) The family adjustment and adaptation response (FAAR) model koji se oslanja na snage i kompetencije obitelji. Sva tri modela su preventivno orijentirana i fokusiraju se na identificiranju ključnih obiteljskih procesa koje obitelji mogu koristiti u suočavanju i nošenju s visoko rizičnim situacijama i prevenirati razvoj problema (Meadows i sur., 2015).

Patterson (2002; prema Ferić, Maurović, Žižak, 2016b) navodi kako je otpornost obitelji proces pri čijoj operacionalizaciji treba uzeti u obzir tri elementa, a to su: rizik, zaštitni čimbenici i dobar ishod. Rizik je element zbog kojeg se pretpostavlja da obitelj neće postići pozitivan ishod. Prilikom procjene rizika potrebno je obuhvatiti što veći broj rizika kojima je obitelj izložena, uzeti u obzir trajanje rizika te razvojnu fazu pojedinca. Dobar ishod na razini obitelji može se operacionalizirati kao obiteljska prilagodba koja predstavlja proces vraćanja ravnoteže između različitih rizika koji se stavljaju pred obitelji i sposobnosti obitelji da se nosi s tim rizicima te kroz kompetentnost obitelji za ispunjavanje funkcija obitelji. Zaštitni čimbenici imaju važnu ulogu u poticanju procesa otpornosti, oni zaustavljaju ili preveniraju očekivani nepovoljan ishod (Ferić, Maurović, Žižak, 2016a).

Otpornost obitelji je opisana kao spoj dva različita, ali povezana procesa u obitelji: (1) prilagođivanje - uključuje utjecaj zaštitnih čimbenika u osnaživanju obitelji kroz jadanje sposobnosti i napora obitelji da zadrže integritet i funkcioniranje te da ispuni razvojne zadatke u trenucima kada je suočena s rizičnim čimbenicima i (2) privikavanje - uključuje utjecaj čimbenika oporavka u promoviranju sposobnosti obitelji da se "dočeka na noge" i snađe u kriznim situacijama (Ferić, 2002).

Berc (2012) ističe kako će uspješnost obitelji da prevlada stresnu situaciju i da se prilagodi na nove okolnosti ovisiti o tome na koji način se obitelj: a) uspješno nosi s otežavajućim okolnostima; b) štiti od djelovanja stresa; c) funkcionalno organizira; d) uspijeva nastaviti svakodnevni život tijekom trajanja stresne situacije. Stoga je za svaku obitelj osobito vrijedno razvijanje, očuvanje i unaprjeđivanje kapaciteta za otpornost.

McCubbin i suradnici (1997; prema Ferić, 2002) daju pregled čimbenika otpornih obitelji: komunikacija u obitelji koja je usmjerena na rješavanje problema, jednakost članova obitelji, duhovnost, fleksibilnost, iskrenost, nada, obiteljska čvrstoća, obiteljsko vrijeme i rutine, socijalna podrška te zdravlje. Nadalje, Shriner (1999; prema Ferić, 2002) navodi karakteristike

otporne obitelji, a one su: predanost, poštovanje, komunikacija, vrijeme, duhovna dobrobit te strategije nošenja sa životnim situacijama. DeFrain (1999) pak navodi kvalitete snažnih obitelji: povezanost članova obitelji, pozitivna komunikacija, duhovnost, zahvalnost i naklonost, zajedničko provođenje vremena te sposobnost nošenja sa stresom i krizom. Prema istraživanjima Bernarda (1991, prema Gazdek i Horvat, 2001) mogu se razlikovati pet velikih kategorija osobina kod pojedinaca koje im pomažu u postajanju otpornim: socijalna kompetentnost i prosocijalno ponašanje, razvijene vještine rješavanja problema, autonomija, religijska i duhovna angažiranost te osjećaj za svrhu i budućnost.

Tako i Mangham i suradnici (1997, prema Doležal, 2006) ističu pet zajedničkih komponenti definicija, a to su: ljudski sustav, optimum zdravlja i funkcioniranja, rizik, zaštitni čimbenici i vrijeme. Iz toga slijedi da je obiteljska otpornost sposobnost pojedinca i obitelji za uspješno suočavanje s ozbiljnim nedaćama ili rizicima. Ta se sposobnost razvija i mijenja tijekom vremena, pojačavana je postojećim zaštitnim čimbenicima unutar sustava i okruženja i pridonosi održavanju ili jačanju zdravlja.

Sve navedene definicije i čimbenici koji doprinose obiteljskoj otpornosti imaju slične i zajedničke elemente. Stoga je Froma Walsh kao jedna od najpoznatijih istraživačica obiteljske otpornosti objedinila sve do sad postojeće modele koncepta obiteljske otpornosti u jedan i kreirala cjelovit i sveobuhvatan model.

2.2. Koncept obiteljske otpornosti Frome Walsh

Jedan od najčešće korištenih modela obiteljske otpornosti je onaj Frome Walsh. Walsh (2006) razvila je koncept obiteljske otpornosti integrirajući dugogodišnje kliničko iskustvo s sistemskom teorijom obitelji, s posebnom pažnjom na utjecaj bioloških, kulturnih, duhovnih utjecaja na socijalni i razvojni kontekst. Walsh (2006) ističe kako se individualna otpornost najbolje razumije i podupire u kontekstu obitelji i šireg socijalnog okruženja kao interakcijski proces pojedinca, obitelji i okruženja. Također, navodi da obiteljski procesi mogu utjecati na smjer mnogih kriznih događaja te da oni utječu na cijelu obitelj i sve njene članove, s rizikom ne samo individualne disfunkcionalnosti već i s rizikom pojave konfliktnih odnosa i obiteljskih teškoća. Autorica ističe kako sve obitelji imaju potencijal za otpornost koji se može povećati jačanjem ključnih obiteljskih procesa, a ono što obiteljima pomaže u suočavanju sa stresom su zaštitni čimbenici. Definirala je poznati konceptualni okvir kojim objašnjava kako obiteljska otpornost nastaje kroz tri bitna procesa: izgradnju obiteljskog sustava vjerovanja, stvaranje modela obiteljske organizacije i stvaranje komunikacijskih procesa u obitelji. U nastavku slijedi detaljnije objašnjenje navedenih procesa.

Tablica 1: *Procesi obiteljske otpornosti (Walsh, 2006)*

OBITELJSKI SUSTAV VJEROVANJA
Davanje smisla krizama i teškoćama
Pozitivni ishod
Transcendencija i duhovnost
OBITELJSKA ORGANIZACIJA
Fleksibilnost
Povezanost
Socijalni i ekonomski resursi
OBITELJSKA KOMUNIKACIJA I RJEŠAVANJE PROBLEMA
Jasnoća
Otvoreno izražavanje emocija
Suradničko rješavanje problema

2.2.1. Obiteljski sustav vjerovanja

Obiteljski sustav vjerovanja objašnjava kako obitelj gleda na krizu, odnosno način na koji obitelj gleda na svoje probleme i svoje snage može napraviti razliku između uspješnog ili neuspješnog suočavanja s nedaćama. Obiteljski sustav vjerovanja može se podijeliti u tri područja - sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (percepcija problemske situacije), zadržavanje pozitivne perspektive (stvaranje pozitivnog stava) te transcendentnost i duhovnost (traženje smisla, veće vrijednosti) (Walsh, 2006).

Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama odnosi se na značaj koji obitelj pridaje određenim krizama i teškoćama. Kako će se obitelj nositi s određenim problemom, ovisi o tome koliki značaj obitelj pridaje tom problemu. S obzirom na različita prijašnja iskustva, socijalno i kulturalno okruženje ta sposobnost je jedinstvena za svaku obitelj. Berc (2012) ističe kako je važno da članovi obitelji prepoznaju i dožive svoju obitelj kao izvor podrške i da se problem ili kriza dožive kao zajednički izazov u kojem će svatko doprinijeti u njenom rješavanju. Također je važno da obitelj ima sposobnost nastalu krizu staviti u određeni kontekst kako bi mogla razumjeti stresni događaj i svoje reakcije. Prihvatanje prirodnih životnih promjena tijekom obiteljskog života i prihvatanje izazova koji s time dolaze bitno pridonose jačanju obiteljske otpornosti. Kagan (1984, prema Walsh 2006) navodi da obitelj ima pozitivan utjecaj na prilagodbu djece u emocionalno stresnim situacijama kada im se jasno objasni što se događa ili što će se dogoditi. Sposobnost pojašnjavanja i davanja značaja određenim situacijama pomaže im u lakšem nošenju s problemima.

Obitelji se najbolje nose s nedaćama kada članovi obitelji imaju povjerenje i vjeru jedan u drugog (Beavers i Hampson, 2003, prema Walsh, 2006) što omogućuje *stvaranje pozitivne perspektive* koja uključuje nadu, optimizam, odnosno fokus na snage i potencijale te hrabrost. Bez obzira koliko je sadašnjost negativna, nada je vjerovanje orijentirano na budućnost koje pomaže u nošenju s problemima. Članovi obitelji možda ne mogu kontrolirati sve vanjske događaje, ali mogu izabrati efikasne načine za pozitivne utjecaje na kvalitetu života i međusobnih odnosa. Beavers i Hampson (1990; prema Walsh, 2006) u svom istraživanju otkrivaju da obitelji koje dobro funkcioniraju češće imaju optimističniji pogled na život. Seligman (1990; prema Walsh, 2006) je razvio koncept *naučenog optimizma* koji govori o tome da se pozitivni pogledi na život mogu naučiti te je radio s djecom na učenju vještina nošenja s

problemima i suočavanja s negativnim mislima te su ona pokazala manju razinu depresije od djece iz kontrolne skupine.

Potreba za pronalaženjem većeg značenja u našem životu najčešće se susreće dubokim filozofskim, ideološkim ili političkim uvjerenjima. Transcendentna uvjerenja nude jasnoću našim životima i utjehu u nevolji, oni čine neočekivane događaje manje prijetećim i potiču na prihvaćanje situacija koje se ne mogu mijenjati (Walsh, 2006). *Duhovnost* se može shvatiti kao ljudsku potrebu za pronalaženjem krajnjeg smisla i svrhe u životu te želju da se živi integriranim životom. Istraživanja su pokazala da religiozne obitelji, u odnosu na one koje to nisu, za vrijeme trajanja nesigurnosti, neizvjesnosti i stresa imaju veću razinu vjere i nade u dobar ishod, njihovi članovi rjeđe izražavaju određene patološke pojave (Leutar i Leutar, 2017). Isti autori su istraživali kako osobe, kojima je duhovnost važna u životu, doživljavaju duhovnost u suočavanju s rizičnim okolnostima u obitelji. Dobiveni rezultati pokazuju kako je duhovnost mogući resurs osnaživanja članova obitelji u svim obiteljskim rizicima, također spoznalo da duhovnost može biti otkrivena kao resurs upravo kroz krizu i da ona može biti sredstvo promjene života obitelji.

2.2.2. Obiteljska organizacija

Modeli obiteljske organizacije proizlaze iz unutarnjih i vanjskih pravila koja formiraju funkcioniranje obitelji, a podložni su kulturološkim obilježjima i obiteljskim sustavima vjerovanja. Kako će neka obitelj biti organizirana, ovisi o međusobnim očekivanjima članova obitelji, održavanju određenih navika, rituala, spremnosti na međusobno prilagođavanje i o učinkovitosti funkcioniranja obitelji. Kako bi se neka obitelj mogla uspješno nositi sa stresnom situacijom, važno je da pokrene svoje resurse uvažavajući kontekst nastale promjene te da potakne obiteljske snage radi suočavanja sa stresorom. Elementi obiteljske organizacije koji utječu na otpornost obitelji su fleksibilnost, povezanost te socijalni i ekonomski resursi (Walsh, 2006).

Fleksibilnost je središnji proces otpornosti i predstavlja vještinu reorganizacije pojedinaca i obitelji u susret k novim izazovima. Fleksibilnost se stoga može definirati kao sposobnost obnavljanja obiteljskih snaga i vraćanja članova obitelji u zdrave pozicije nakon preživljene krize, stvaranje novog konteksta i prihvaćanje novih izazova kroz uspostavljanje novog modela organiziranja obiteljskih uloga predstavljaju umijeća obitelji za održavanje njene stabilnosti (Berc, 2003). Walsh (2003) napominje kako je za dobro funkcioniranje obitelji potrebna

stabilnost temeljena na predvidljivim, konzistentnim pravilima, ulogama i obrascima interakcije. Ističe kako je fleksibilno autoritativno vođenje najučinkovitije za funkcioniranje obitelji i dobrobit djece tijekom stresnih razdoblja. Posebno je da roditelji pruže brigu, zaštitu i vođenje kroz faze krize djece i ranjivim članovima obitelji. Istražujući način života u obitelji iz perspektive djece i mladih, Jeđud i Marušić (2005) dolaze do zaključka da obitelji koje ne pružaju dovoljno strukture, stabilnosti i predvidljivosti u vidu dnevnih rutina, obiteljskih pravila te obiteljskih rituala ne osiguravaju potrebne resurse za socijalizaciju djece i dobrobit svojih članova te samim time postaju različite od dobro funkcionirajućih obitelji.

Povezanost članova obitelji koja se očituje kroz uzajamnu podršku, suradnju i aktivno sudjelovanje, ali i funkcionalno prestrukturiranje u vrijeme krize, ključna je za zdravo funkcioniranje obitelji, obiteljsku otpornost i obiteljsku kohezivnost. U vrijeme krize najbolje funkcioniraju one obitelji koje mogu računati na sudjelovanje svojih članova u traženju rješenja i izlaska iz krize pa unutarnjoj koheziji u tom kontekstu može doprinijeti svaki član obitelji kako bi se olakšalo teško razdoblje (Olson i Goral, 2003; prema Berc, 2012). Brojna istraživanja su pokazala da su upravo razina obiteljskog zajedništva i obiteljskog zadovoljstva osnovni pokazatelji kvalitete obiteljskog života te da se može njegovati na različite načine, kroz različite zajedničke aktivnosti i rituale (Berc i Blažeka Kokorović, 2013).

Socijalni i ekonomski resursi predstavljaju široku mrežu povezanosti u svim sustavima koja osigurava informiranje, usluge, podršku, prijateljstva, ali i predah od obaveza i teškoća, kao i osjećaj sigurnosti i solidarnosti. Stinnett i Defrain (1985; prema Walsh, 2006) navode kako snažne obitelji imaju snagu priznati da imaju problem i da trebaju pomoć. Kada snažna obitelj sama ne može riješiti problem veća je vjerojatnost da će se obratiti široj obitelji, prijateljima, susjedima, servisima u zajednici te terapeutima.

2.2.3. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Komunikacija je dio naše svakodnevnice i zasigurno utječe na kvalitetu odnosa u obitelji. Komunikacijski procesi u obitelji stvaraju preduvjete za obiteljsku otpornost kroz razmjenu jasnih poruka, otvorenog izražavanja emocija te uzajamnu podršku u rješavanju problema. *Jasnoća* ili razmjena jasnih poruka predstavlja osnovu za uspješno funkcioniranje obitelji. Prilikom suočavanja s problemima, važno je razjasniti nastalu situaciju što je više moguće.

Istraživanja emocionalne inteligencije (Goleman, 1995; prema Walsh, 2006) pokazuju važnost *otvorenog izražavanja emocija* za uspješnu adaptaciju u životu. Istraživanja su konzistentna vezano uz činjenicu da su djeca zdravija i sretnija kada su veze u obitelji tople i podržavajuće te kada se partneri osjećaju voljeno i vrijedno.

Snažne obitelji nisu imune na probleme, te su neki stresori u životu neizbježni, no najbolje što obitelj može učiniti je *zajednički riješiti problem*, odnosno zajedno se suočiti s problemom, minimalizirati štetu te tražiti rješenja (DeFrain, 1999). Za očuvanje zdravih odnosa, važno je da članovi obitelji otvoreno dijele svoje osjećaje, preuzmu odgovornost za njih i da nastoje ugoditi jedni drugima kako bi si međusobno olakšali prolazak kroz krizno razdoblje (Berc, 2012).

2.3. Dosadašnja istraživanja: otpornosti i razlike s obzirom na spol

Pregledom dostupne literature uočeno je kako ne postoje istraživanja koja se bave temom razlika u percepciji obiteljske otpornosti između djevojaka i mladića. Stoga će se ovo poglavlje osvrnuti na istraživanja otpornosti te na razlike s obzirom na spol u istraživanjima koja se bave tematikom povezanom s konceptom otpornosti.

Tucker Sixbey (2005) je u svom istraživanju dobila rezultate po kojima žene percipiraju višim povezanost u obitelji i sposobnost korištenja socijalnih i ekonomskih resursa. Ferić i Žižak (2004) daju pregled više istraživanja razlika djevojčica i dječaka u području komunikacije. Tako će dječaci biti više usmjereni na postignuće, dok su djevojčice usmjerene na međuljudske odnose. Dodatno, istraživanja pokazuju da dječaci ranije zauzimaju neovisniju ulogu u obitelji te da upravo iz te uloge obitelj gledaju "kritičnije". Tome idu u prilog i rezultati istraživanja koji upućuju na činjenicu da djevojčice percipiraju svoje obitelji fleksibilnijima te sklonima prilagođivanju za razliku od dječaka koje svoje obitelji procjenjuju rigidnijima (Ohannessian i Lerner, 1995; prema Ferić i Žižak 2008).

Ljubetić i Reić Ercegovac (2010) u svom istraživanju studentske percepcije obitelji i roditeljstva dolaze do zaključka kako se sudionici ne razlikuju u percepciji obitelji i roditelja što ukazuje da doživljaj zadovoljstva ili nezadovoljstva obitelji i ponašanjem nije determiniran spolnim razlikama.

Kako depresija može biti uzrokovana stresnim događajima, a samim time i nedovoljno razvijenim strategijama suočavanja koje pak vode do otpornosti važno je spomenuti istraživanje koje ukazuje da su žene manje otporne na stresore koji uključuju prijatelje i obitelj zbog svoje društvene uloge kao skrbnika. Na primjer, Kendler i suradnici (2001, prema Boardman, 2008) pokazuju da su žene i muškarci generalno jednako osjetljivi na stresne događaje. Međutim, pokazuju jasne razlike u osjetljivosti na specifične životne događaje, uključujući razvod braka, stambene probleme i sukobe odnosa. prijateljima i obitelji (Boardman i sur., 2008). Navedeno se može povezati sa istraživanjem Kraemera (2000) koji navodi da su djevojčice svjesnije i jasnije o svojim osjećajima, dok dječaci osjećaju neugodu bez znanja zašto prilikom suočavanja sa snažnim emocijama. Prilikom izloženosti pred problemima drugih dječaci pokazuju manje suosjećanja od djevojčica. Slično tvrdi i Van Schroyen Lantman (2017) koji navodi kako žene više ulažu u socijalne i obiteljske odnose stoga su i osjetljivije prema stresorima koji su usmjereni prema tom odnosu te imaju više poteškoća koje svakodnevno moraju prevladati.

Žene također imaju tendenciju da se nose sa stresorima na drugačiji način. Iako muškarci općenito imaju aktivan pristup bavljenju stresom, žene često imaju tendenciju da se preokupiraju i brinu. Druga objašnjenja za ovaj fenomen leže u tradicionalnim rodnim ulogama. Tradicionalno, muškarci i žene su socijalizirani u različitim okruženjima, gdje se muškarci poučavaju da budu jaki i nezavisni, a žene pasivne, podložne i ovisne. Slavin i Rainer (1990) istraživali su komponente percipirane emocionalne podrške, uključujući podršku članova obitelji, odraslih izvan obitelji i vršnjaka, kao prediktora depresivnih simptoma na uzorku od 333 srednjoškolaca od 14 do 18 godina. Rezultati ukazuju da postoje značajne razlike među spolovima, kako u kvaliteti doživljene podrške koju su izvijestili adolescenti, te u važnosti komponente podrške kao prediktora depresivnih simptoma. Iako nema rodnih razlika vezano uz percipiranu podršku od članova obitelji, djevojke izvješćuju o više emocionalne podrške od odraslih izvan obitelji i vršnjaka od dječaka. Korelacija između obiteljske podrške i depresije znatno je više za djevojčice nego za dječake. Iako su komponente percipirane podrške obitelji odrasle osobe i prijatelja značajni prediktori za promjenu simptoma depresije kod djevojčica, niti jedna od tih komponenti značajno ne predviđa promjene simptoma depresije za dječake u ovom uzorku. Muški studenti percipiraju višu razinu vještina rješavanja problema od ženskih (Rodzalan i Saat, 2015; Whismat i Zong, 2012).

Kako su obiteljska povezanost i obiteljska duhovnost dimenzije ispitivane u ovom radu važno je spomenuti istraživanje koje je proveo Resnick (2004; prema Hawkins i sur., 2009), koje je pokazalo kako obiteljska povezanost, školska povezanost i duhovnost pružaju značajnu zaštitu od nasilničkog ponašanja za djevojčice. Isto potvrđuju Hawkins i suradnici (2009) u čijem su se istraživanju povezanost i podrška odrasle osobe, dobar školski uspjeh te religioznost pokazali kao zaštitni čimbenici od delinkvencije za djevojčice. Pokazalo se da je samopoštovanje značajan čimbenik u zaštiti djevojaka od delinkvencije, ali ne i dječaka. Čimbenici povezani s okolinom kao što su religioznost i pozitivno školsko okruženje također su pokazali da značajno povećavaju otpornost među djevojkama. Djevojke također imaju tendenciju da pokazuju veću sposobnost samoregulacije od dječaka. Roditelji, učitelji i učenici percipirali su djevojke kao one koje pokazuju više društvenih i emocionalnih snaga koje uključuju vještine vezane uz samoregulaciju, socijalnu kompetenciju, odgovornost i suosjećanje. Međutim, ove razlike su prilično male, i potrebno ih je uzeti s oprezom (Romer Endrulat i sur., 2010).

Istraživanja pokazuju da se djevojke suočavaju sa svakodnevnim stresorima tražeći socijalnu podršku i korištenjem socijalnih resursa, a dječaci koriste fizičku rekreaciju kao što je sport za borbu s nedaćama (Frydenberg i Lewis, 1993; prema Sun i Stewart, 2007). Sun i Stewart (2007)

navodeći rezultate svog istraživanja izvještavaju kako su dječaci imali niže rezultate od djevojčica u području komunikacije, empatije, traženja pomoći. Također, dječaci pokazuju niže rezultate od djevojčica vezano uz pozitivne veze s roditeljima, nastavnicima i odraslima u zajednici, međusobnim odnosima, autonomiju, koji su definirani kao zaštitni čimbenici.

U odnosu na razlike u percepciji s obzirom na spol, Mathibe (2015) je pretpostavio kako će mladići postići znatno više rezultate na otpornosti i emocionalnoj inteligenciji. Rezultati su pokazali statistički značajnu razliku između mladića i djevojaka na način da su mladići imali više rezultate na otpornosti. Ovi rezultati su u skladu s prijašnjim istraživanjem Stratta (2013), koji je otkrio da su muškarci otporniji u odnosu na žene među uzorkom mladih koji su bili izloženi potresu. Ovi rezultati nisu iznenađujući jer prema McEvieu (2014; prema Mathibe, 2015) dječaci i djevojčice drugačije iskazuju svoju otpornost. Na primjer, istraživanje utjecaja zlostavljanja među mladima pokazalo je da su djevojčice otpornije u odnosu na dječake pokazujući manje uključivanja u nasilno ponašanje, a dječaci su otporniji od djevojčica u razvoju anksioznosti i depresije. Shehu i Mokgwathi (2008; prema Sahi i Raghavi, 2016) utvrdili su da su djevojke bile otpornije od muških adolescenata, a ta otpornost pozitivno je povezana s unutarnjim lokusom kontrole. Sahi i Raghavi (2016) u istraživanju osobnosti povezane s otpornošću i stresom očekivali su rodne razlike u odnosu na otpornost no nisu pronađene razlike između žena i muškaraca. No, druga istraživanja pokazuju da su muškarci otporniji od žena (Boardman i sur., 2008). Muškarci su imali višu razinu otpornost od žena u suočavanju s nedaćama (Morano, 2010), no napominje da se radi o minimalnim razlikama. Dječaci su postigli više rezultate na različitim komponentama otpornosti od djevojaka (Von Soest i sur., 2010).

2.4. Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj ovog rada je ispitati razliku u percepciji zaštitnih čimbenika otpornosti obitelji između učenica i učenika kroz 6 dimenzija (Tucker Sixbey, 2005) koji čine obiteljsku otpornost.

Na osnovi cilja rada postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

H2: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

H3: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Zadržavanje pozitivne perspektive i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

H4: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska povezanost i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

H5: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska duhovnost i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

H6: Postoji značajna razlika između učenica i učenika na dimenziji Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama i to na način da će učenice procjenjivati ovu dimenziju u višim vrijednostima nego učenici.

3. Metode istraživanja

3.1. Uzorak sudionika

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku djece prvih razreda srednjih škola. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 304 učenika, od čega 120 (39,5 %) iz Prve gimnazije Zagreb, a 184 (60,5 %) iz srednje škole Ivan Švear iz Ivanić Grada. Prosječna dob djece je 15 godina ($M=14,64$). U istraživanju je sudjelovalo 193 učenica (63,5%), te 111 učenika (36,5%).

Tablica 2: Broj sudionika u istraživanju

	Prva gimnazija Zagreb	Srednja škola Ivan Švear	Ukupno
Učenice	87	106	193
Učenici	33	78	111
Ukupno	120	184	304

3.2. Instrumentarij

Instrument korišten u istraživanju obiteljske otpornosti na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu je Family Resilience Assessment Scale (FRAS), odnosno Upitnik za procjenu obiteljske otpornosti, nastao na konceptu obiteljske otpornosti Frome Walsh (1998), a validirala ga je Tucker Sixbey (2005, prema Ferić, Maurović, Žižak, 2016). Instrument mjeri zaštitne čimbenike. Tucker Sixbey (2005) je ovaj instrument razvila sa svrhom dobivanja valjanog i pouzdanog instrumenta za mjerenje obiteljske otpornosti te dobivanja pomoći u razumijevanju obitelji i njihovog nošenja s nedaćama.

Walshin model otpornosti obitelji uključuje tri procesa važna za otpornost obitelji: obiteljski sustav vjerovanja, obiteljska organizacija i obiteljska komunikacija i rješavanje problema koji su ranije objašnjeni u radu. Svaki od tih procesa grana se u tri konstrukta, tako da model počiva na ukupno 9 konstrukta. Originalni model sadržavao je 66 čestica i jedno pitanje otvorenog tipa. Početnih 9 konstrukata nije potvrđeno faktorskom analizom, već je Tucker Sixbey (2005) potvrdila njih 6 i sljedeće faktore s pripadajućim česticama:

- Obiteljska komunikacija i rješavanje problema (čestice: 3, 11, 12, 13, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 51, 52, 58, 60, 64, 65),

- Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa (čestice: 18, 27, 40, 41, 49, 50, 55, 61),
- Zadržavanje pozitivne perspektive (čestice: 21, 29, 30, 43, 47, 63),
- Obiteljska povezanost (čestice: 5, 42, 48, 57, 59, 62),
- Duhovnost obitelji (čestice: 19, 46, 54, 56) i
- Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama (čestice: 8, 9, 10).

Procjena čestica vrši se na skali Likertovog tipa (od „u potpunosti se ne slažem“ (1) do „u potpunosti se slažem“ (4)).

3.3. Način prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni u sklopu sveučilišne potpore Istraživanje obiteljske otpornosti kojemu je nositelj Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Istraživanje je bilo dobrovoljno i svi sudionici dali su pisanu suglasnost za sudjelovanje u istraživanju. Podaci su bili prikupljeni fizički od strane istraživača tijekom studenog 2015. godine metodom papir olovka u Srednjoj školi Ivan Švear iz Ivanić Grada i 1. gimnaziji Zagreb. Izravno su se prikupljali od učenika ispunjavanjem verzije upitnika za učenike. Prije početka istraživanja od nadležnog ministarstva (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta), Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta te srednjih škola tražena je suglasnost za provođenje istraživanja i za sudjelovanje u istraživanju.

3.4. Metode obrade podataka

Podaci su obrađivani metodom deskriptivne statistike gdje su izračunate vrijednosti aritmetičkih sredina, standardnih devijacija, moda, najmanjeg i najvećeg rezultata. Također, sve su dimenzije testirane Kolmogorov-Smirnovim testom za testiranje normalnosti distribucije rezultata, a sukladno dobivenim rezultatima korišten je neparametrijski Mann-Whitney test za usporedbu dva nezavisna uzorka – učenica i učenika, kako bi se provjerile značajne razlike u percepciji na svih 6 dimenzija te smjer tih razlika usporedbom srednjih rangova.

4. Rezultati istraživanja i rasprava

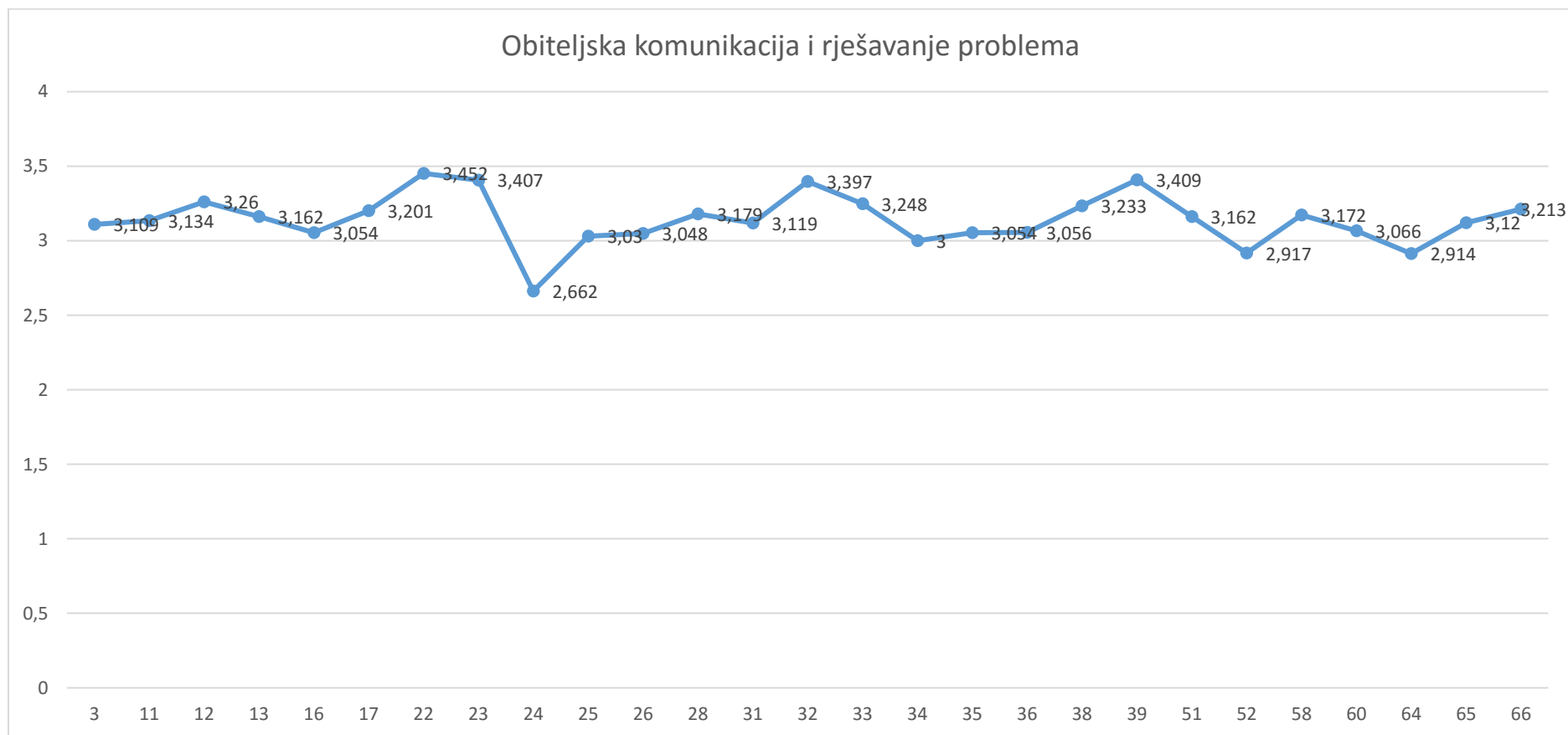
4.1. Percepcija čimbenika otpornosti obitelji

4.1.1. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Dimenzija Obiteljska komunikacija i rješavanje problema sadrži ukupno 27 čestica kojima se opisuju načini međusobnog komuniciranja članova obitelji te načini rješavanja problema s kojima se kao obitelj suočavaju.

Kroz grafički prikaz (Graf 1) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama prve dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 3) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 1: Rezultati za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Tablica 3: Popis varijabli za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

3	Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.
11	Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.
12	U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.
13	Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.
16	Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.
17	Članovi obitelji se međusobno razumiju.
22	Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.
23	U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.
24	Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.
25	Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.
26	Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.
28	U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko, zapravo, htio reći.
31	Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.
32	Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.
33	Savjetujemo se međusobno o odlukama.
34	Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.
35	Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.
36	Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.
38	Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.
39	Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji.
51	Učimo iz grešaka članova obitelji.
52	Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo.
58	Dijelimo odgovornost u obitelji.
60	Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.
64	Iskušavamo nove načine rješavanja problema.
65	Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.
66	Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 4), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.

Tablica 4: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	sd
Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	245	1,37– 4,00	3,1460	,39256

Iz grafa (Graf 1) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnje *da mogu pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumiju* (čestica 22, M=3,452), *osjećam se dobro kada*

posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji (čestica 39, M=3,409) te tvrdnja *u našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni*, (čestica 23, M=3,407). Za razliku od toga, na čestici *kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“*, a da pritom ne uznemiri ostale učenici daju najniže odgovore s prosječnom aritmetičkom sredinom od 2,662 (čestica 24) te na tvrdnjama *ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo* (čestica 52, M=2,917) *iskušavamo nove načine rješavanja problema* (čestica 64, M=2,914). Iz tablice (Tablica 4) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,37 do 4,00.

4.1.2. Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

Dimenzija Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa ima ukupno 8 čestica kojima se opisuje u kojoj mjeri se obitelj osjeća sigurno, uvaženo i podržano u svojoj zajednici.

Kroz grafički prikaz (Graf 2) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama druge dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 5) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 2: Rezultati za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

Tablica 5: Popis čestica za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

18	Tražimo pomoć i podršku od susjeda.
27	Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici.
40	Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.
41	Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici.
49	Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.
50	Znamo da smo važni našim prijateljima.
55	Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje.
61	Smatramo da je naša zajednica dobro okružena za odgoj djece.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 6), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa.

Tablica 6: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	Sd
Korištenje ekonomskih i socijalni resursa	292	1,25 - 4	2,9662	,45601

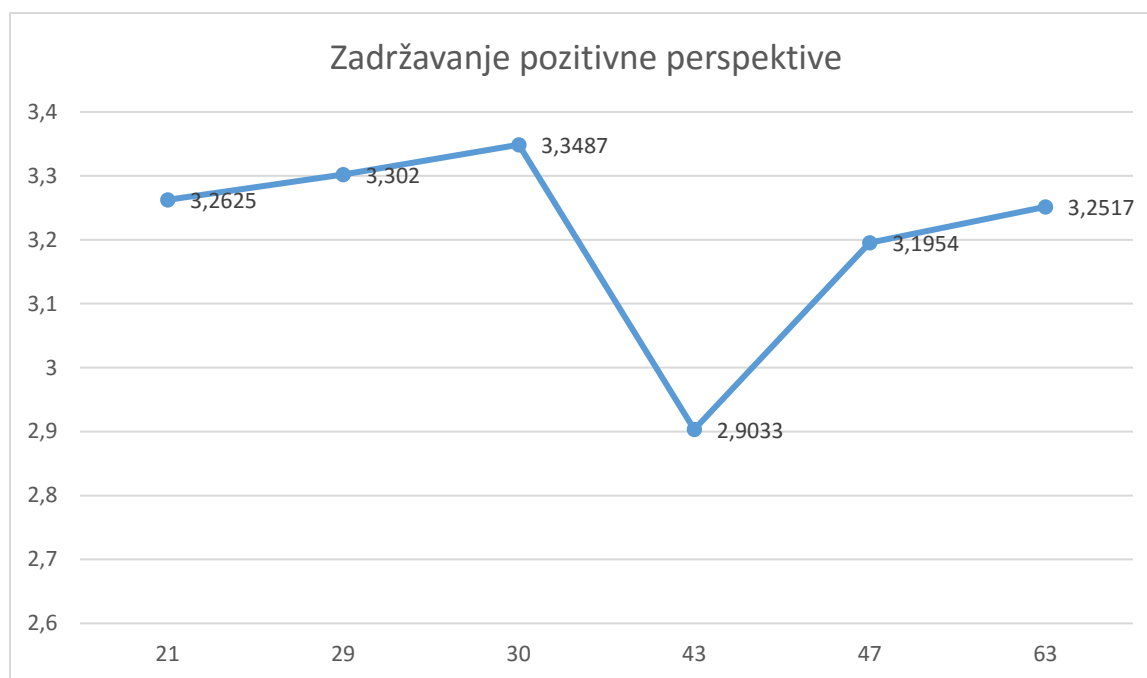
Iz grafa (Graf 2) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnje *osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici* (čestica 41, $M=3,365$), *mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama* (čestica 40, $M=3,238$). Za razliku od toga, na čestici *tražimo pomoć i podršku od susjeda* učenici daju najniže odgovore s prosječnom aritmetičkom sredinom od 2,156 (čestica 18) te na tvrdnji *od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje* (čestica 55, $M=2,391$). Iz tablice (Tablica 6) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,25 do 4,00.

4.1.3. Zadržavanje pozitivne perspektive

Dimenzija Zadržavanje pozitivne perspektive sastoji se od 6 čestica koje obuhvaćaju snagu, vjeru i nadu obitelji u njihove sposobnosti i mogućnosti da se nose i rješavaju probleme.

Kroz grafički prikaz (Graf 3) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama treće dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 7) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 3: Rezultati za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive

Tablica 7: Popis čestica za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive

21	Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima.
29	Možemo riješiti velike probleme.
30	Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem.
43	Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima.
47	Imamo snage za rješavanje naših problema.
63	I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 8), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive.

Tablica 8: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive

Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	sd
Zadržavanje pozitivne perspektive	288	1,50 – 4,00	3,2037	,44126

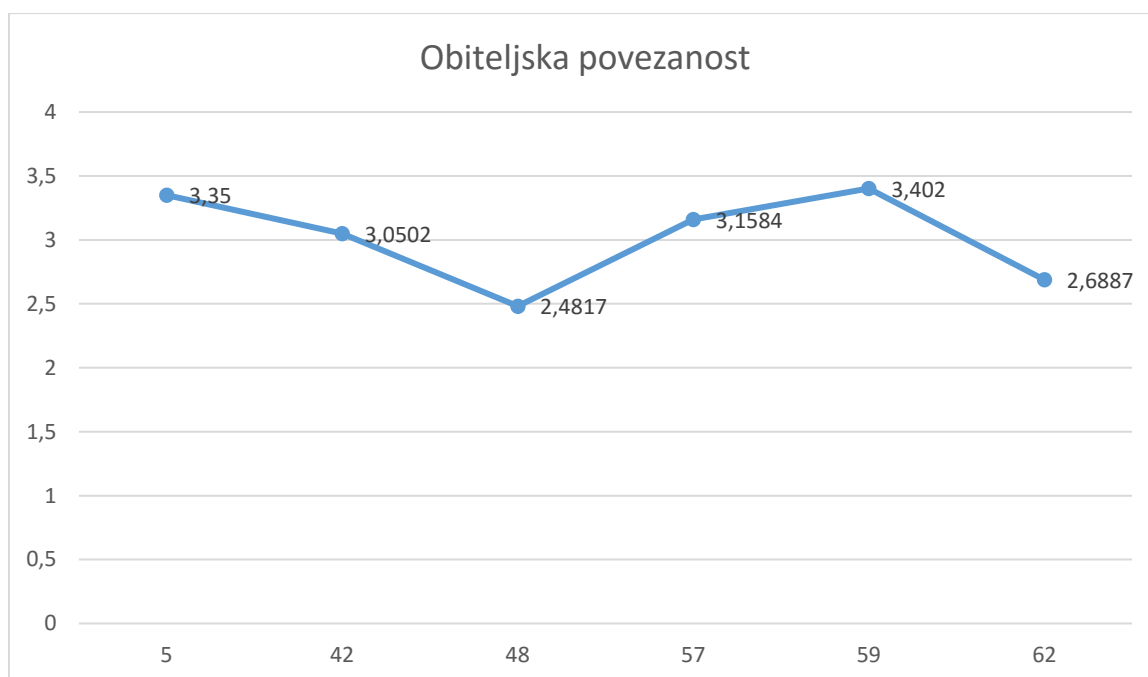
Iz grafa (Graf 3) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnju *možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem* (čestica 30, $M=3,487$), a najmanjim rezultatom tvrdnju *osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima* (čestica 43, $M=2,903$). Iz tablice (Tablica 8) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,5 do 4,00.

4.1.4. Obiteljska povezanost

Dimenzija Obiteljska povezanost ima ukupno 6 čestica kojima se opisuju povezanost članova unutar obitelji te povezanost obitelji sa zajednicom.

Kroz grafički prikaz (Graf 4) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama četvrte dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 9) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 4: Rezultati za dimenziju Obiteljska povezanost

Tablica 9: Popis čestica za dimenziju Obiteljska povezanost

5	Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo.
42	Drugi članovi obitelji uzimaju nas „zdravo za gotovo“.
48	Držimo osjećaje za sebe.
57	Rijetko slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima.
59	Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji.
62	Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 10), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Obiteljska povezanost.

Tablica 10: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska povezanost

Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	sd
Obiteljska povezanost	288	1,67– 4,00	3,0278	,44500

Iz grafa (Graf 4) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnju *pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji* (čestica 59, M=3,402), a najmanjim rezultatom tvrdnju *držimo osjećaje za sebe* (čestica 48, M=2,482). Iz tablice (Tablica 10) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,67 do 4,00.

4.1.5. Obiteljska duhovnost

Dimenzija Obiteljska duhovnost sastoji se od 4 čestice koje obuhvaćaju vjerovanja obitelji te sudjelovanja na vjerskim obredima i aktivnostima.

Kroz grafički prikaz (Graf 5) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama pete dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 11) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 5: Rezultati za dimenziju Obiteljska duhovnost

Tablica 11: Popis čestica za dimenziju Obiteljska duhovnost

19	Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/džamiju/sinagogu ili neku drugu zajednicu.
46	Vjerujemo u Svevišnjeg.
54	Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neku druga zajednica.
56	Savjete tražimo od pripadnika/ službenika religijske zajednice.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 12), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive.

Tablica 12: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska duhovnost

Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	sd
Obiteljska duhovnost	293	1,00– 4,00	2,5247	,65593

Iz grafa (Graf 5) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnju *vjerujemo u Svevišnjeg* (čestica 46, $M=3,399$), a najmanjim rezultatom tvrdnju *savjete tražimo od pripadnika/službenika religijske zajednice* (čestica 56, $M=1,86$). Iz tablice (Tablica 12) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,00 do 4,00.

4.1.6. Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama

Dimenzija Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama sastoji se od 3 čestice koje opisuju način na koji se obitelj nosi s neočekivanim i stresnim situacijama te kako u tim situacijama utječu jedni na druge.

Kroz grafički prikaz (Graf 6) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na česticama šeste dimenzije. U popratnoj tablici (Tablica 13) navedene su čestice s pripadajućim brojem čestica u upitniku.

Graf 6: Rezultati za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama

Tablica 13: Popis čestica za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama

8	Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.
9	Prihvaćamo stresne situacije kao dio života.
10	Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano.

Grafički prikaz distribucije rezultata detaljnije je opisan kroz tablicu (Tablica 14), gdje su prikazane deskriptivne vrijednosti za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.

Tablica 14: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama

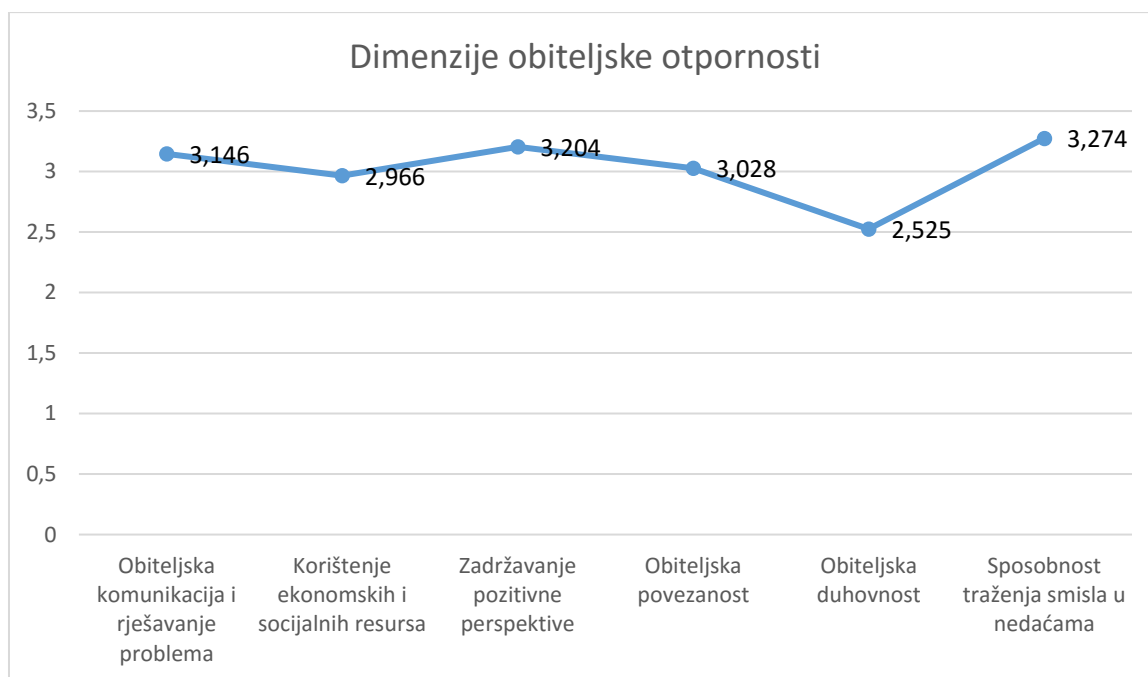
Dimenzija	N	Totalni raspon	AS	sd
Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	297	1,67 – 4,00	3,2738	,43820

Iz grafa (Graf 6) je vidljivo da učenici procjenjuju najvišim rezultatom tvrdnju *ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji* (čestica 8, $M=3,435$), a najmanjim rezultatom tvrdnju *prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano* (čestica 10, $M=3,134$). Iz tablice (Tablica 14) je vidljivo kako se raspon odgovora učenika kreće od 1,67 do 4,00.

4.1.7. Dimenzije obiteljske otpornosti

Kroz grafički prikaz (Graf 7) moguće je pratiti rezultate učenika predstavljene kroz prosječne vrijednosti dobivene na svih šest dimenzija.

Graf 7: Rezultati za dimenzije obiteljske otpornosti

Uspoređujući dimenzije, vidljivo je kako učenici u najvišim vrijednostima percipiraju dimenzije Zadržavanje pozitivne perspektive i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama, a u najnižim dimenzije Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa i Obiteljska duhovnost. To znači da učenici unatoč problemima s kojima suočavaju vjeruju da se mogu nositi s njima i riješiti ih, također prihvaćaju stresne događaje kao dio života. S druge strane mladi rjeđe traže i očekuju pomoć od socijalne okoline te rjeđe sudjeluju u aktivnostima ili traže pomoć od vjerske zajednice.

4.2. Razlike u percepciji čimbenika otpornosti obitelji između učenika i učenica

4.2.1. Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Kroz tablicu (Tablica 15) prikazani su deskriptivni rezultati učenica i učenika na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.

Tablica 15: Deskriptivni pokazatelji za učenice u učenika na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	193	3,13	3,15	3	0,42	1,37-3,89
Učenici	111	3,18	3,19	3	0,33	2,30-4,00

Kao što je iz tablice (Tablica 15) vidljivo, raspon odgovora koje su davale učenice kreće se od 1,37 do 3,89 i širi je od raspona odgovora učenika, koji su davali manje odgovora neslaganja s navedenim tvrdnjama (2,30 – 4,00). Aritmetička sredina za učenice iznosi 3,13, a za učenike 3,18.

Kako bi se testirale razlike prvo proveden je Kolmogorov-Smirnov test za testiranje normalnosti distribucije. Koeficijenti značajnosti za učenice ($,071$, $KS(193)=,049$) i za učenike ($,083$, $KS(111)=,200$) nalaze se na razini značajnosti $p>1\%$ i pokazuju da distribucije rezultata značajno odstupaju od normalne. S obzirom da distribucija odstupa od normale, za testiranje razlike je korišten neparametrijski Mann-Whitney test.

Tablica 16: Mann – Whitneyev test za testiranje razlika u percepciji Obiteljske komunikacije i rješavanje problema

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	P
Učenice	161	121,05	10646,00	6448,000	19489,000	,551
Učenici	84	126,74	19489,00			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa ($p=,551=55,1\%$; $p>5\%$) pokazalo se da *ne postoje* značajne razlike između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema. Usporedbom središnjih rangova vidljivo je kako su učenice i učenici davali vrlo slične odgovore te da su učenici malo pozitivnije procijenili obiteljsku komunikaciju i rješavanje problema iako ne uz značajne razlike.

Generalno, na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema ne postoji značajna razlika između učenica i učenika. S obzirom na visoke rezultate koje i učenice i učenici postižu na cijeloj dimenziji, može se zaključiti kako ispitanici procjenjuju način komunikacije i način rješavanja problema u svojim obiteljima prilično zadovoljavajućima.

4.2.2. Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

U tablici (Tablica 17) prikazani su deskriptivni rezultati na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa za obje skupine ispitanika.

Tablica 17: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	187	2,94	3,00	3	0,45	1,25-4,00
Učenici	105	3,01	3,00	3	0,45	1,75-4,00

Kao što je iz Tablice 5 vidljivo, raspon rezultata dobivenih istraživanjem kreće se od 1,25 do 4 u odgovorima koje daju učenice i od 1,75 do maksimalnog odgovora 4, koje daju učenici, što označava širok raspon odgovora na ponuđenim česticama. Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa ukazuju kako distribucije rezultata i za učenice ($\chi^2(187)=,088$, $KS(187)=,001$) i za učenike ($\chi^2(106)=,100$, $KS(106)=,012$) značajno odstupaju od normalne i to na razini značajnosti $p < 5\%$. Zbog toga aritmetička sredina nije adekvatan pokazatelj rezultata te je važno uzeti u obzir vrijednost moda koji iznosi 3. Iz toga se može zaključiti kako su obje skupine tendirale višim odgovorima, gdje se uglavnom slažu s navedenim tvrdnjama, odnosno, možemo zaključiti da je distribucija pomaknuta udesno.

Prilikom testiranja značajnosti razlike u odgovorima učenica i učenika, važno je uzeti u obzir odstupanje distribucije od normalne i shodno tome provesti Mann – Whitneyev U – test (Tablica 18).

Tablica 18: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	p
Učenice	187	142,47	19489,00	9064,500	26642,500	,275
Učenici	105	153,67	10646,00			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa pokazalo se da ne postoje statistički značajne razlike ($p=,275$; $p>1\%$) između učenica i učenika na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa. Usporedbom središnjih rangova vidljivo je kako su učenici tendirali davanju viših odgovora na česticama na razini cijele dimenzije, odnosno učenici korištenje i dostupnost navedenih resursa procjenjuju pozitivnije od učenika.

4.2.3. Zadržavanje pozitivne perspektive

Kroz tablicu (Tablica 19) prikazani su deskriptivni rezultati učenica i učenika na dimenziji Zadržavanje pozitivne perspektive

Tablica 19: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Zadržavanje pozitivne perspektive

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	186	3,19	3,17	3	0,44	1,50-4,00
Učenici	102	3,23	3,17	3	0,44	1,83-4,00

Kao što je iz tablice (Tablica 9) vidljivo, raspon rezultata dobivenih istraživanjem kreće se od 1,50 do 4 u odgovorima koje daju učenice i od 1,83 do maksimalnog odgovora 4, koje daju učenici, što označava širok raspon odgovora na ponuđenim česticama. Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa ukazuju kako distribucije rezultata i za učenice ($,117$, $KS(186)=,000$) i za učenike ($,099$, $KS(102)=,010$) značajno odstupaju od normalne i to na razini značajnosti $p<5\%$. Zbog toga aritmetička sredina nije adekvatan pokazatelj rezultata te je važno uzeti u obzir vrijednost moda koji iznosi 3. Iz toga se može zaključiti kako su obje skupine tendirale višim odgovorima, gdje se uglavnom slažu s navedenim tvrdnjama, odnosno, možemo zaključiti da je distribucija pomaknuta udesno.

Prilikom testiranja značajnosti razlike u odgovorima učenica i učenika, važno je uzeti u obzir odstupanje distribucije od normalne i shodno tome provesti Mann – Whitneyev U – test.

Tablica 20: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na faktoru Zadržavanje pozitivne perspektive

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	p
Učenice	186	142,28	26464,50	9073,500	26464,500	,538
Učenici	102	148,54	15151,50			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa pokazalo se da ne postoje statistički značajne razlike ($p=,538$; $p>1\%$) između učenica i učenika na dimenziji Zadržavanje pozitivne perspektive. Usporedbom središnjih rangova vidljivo je kako su učenici tendirali davanju viših odgovora na česticama na razini cijele dimenzije, odnosno učenici korištenje i dostupnost navedenih resursa procjenjuju pozitivnije od učenica.

4.2.4. Obiteljska povezanost

Kroz tablicu (Tablica 21) prikazani su deskriptivni rezultati učenica i učenika na dimenziji Obiteljska povezanost.

Tablica 21: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Obiteljska povezanost

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	186	3,19	3,08	3	0,44	1,50-4,00
Učenici	102	2,93	3,00	3	0,44	1,83-3,83

Kao što je iz Tablice 11 vidljivo, raspon rezultata dobivenih istraživanjem kreće se od 1,50 do 4 u odgovorima koje daju učenice i od 1,83 do maksimalnog odgovora 3,83, koje daju učenici, što označava širok raspon odgovora na ponuđenim česticama. Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa ukazuju kako distribucije rezultata i za učenice ($,115$, $KS(186)=,000$) i za učenike ($,115$, $KS(102)=,002$) značajno odstupaju od normalne i to na razini značajnosti $p<5\%$.

Prilikom testiranja značajnosti razlike u odgovorima učenica i učenika, važno je uzeti u obzir odstupanje distribucije od normalne i shodno tome provesti Mann – Whitneyev U – test.

Tablica 22: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska povezanost

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	p
Učenice	186	154,53	28742,00	7621,000	12874,000	,005
Učenici	102	126,22	12874,00			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa pokazalo se da postoje statistički značajne razlike ($p=,005$; $p<1\%$) između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska povezanost.

4.2.5. Obiteljska duhovnost

Kroz tablicu (Tablica 23) prikazani su deskriptivni rezultati učenica i učenika na dimenziji Obiteljska duhovnost.

Tablica 23: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Obiteljska duhovnost

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	184	2,50	2,50	3	0,65	1,00-4,00
Učenici	109	2,57	2,50	3	0,66	1,00-4,00

Kao što je iz Tablice 13 vidljivo, raspon rezultata dobivenih istraživanjem kreće se od 1,00 do 4 u odgovorima koje daju učenice i učenici, što označava širok raspon odgovora na ponuđenim česticama. Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa ukazuju kako distribucije rezultata za učenice ($\chi^2(102, KS(184))=0,063$) značajno ne odstupaju od normale dok za učenike ($\chi^2(102, KS(102))=0,000$) značajno odstupaju od normalne i to na razini značajnosti $p < 1\%$.

Prilikom testiranja značajnosti razlike u odgovorima učenica i učenika, važno je uzeti u obzir odstupanje distribucije od normalne kod učenika i shodno tome provesti Mann – Whitneyev U – test.

Tablica 24: Mann - Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska duhovnost

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	p
Učenice	184	144,49	26586,00	9566,000	25686,000	,507
Učenici	109	151,24	16485,00			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa pokazalo se da ne postoje statistički značajne razlike ($p=0,507$; $p > 1\%$) između učenica i učenika na faktoru Obiteljska duhovnost. Usporedbom središnjih rangova vidljivo je kako su učenici tendirali davanju viših odgovora na česticama na razini cijele dimenzije.

4.2.6. Sposobnost traženja smisla u nedaćama

Kroz tablicu (Tablica 25) su prikazani deskriptivni rezultati učenica i učenika na dimenziji Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.

Tablica 25: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Sposobnost traženja smisla u nedaćama

Ispunjava	N	M	Medijan	Mod	SD	Totalni raspon
Učenice	188	3,29	3,33	3	0,43	1,67-4,00
Učenici	109	3,24	3,33	3	0,45	1,67-4,00

Kao što je iz Tablice 15 vidljivo, raspon rezultata dobivenih istraživanjem kreće se od 1,67 do 4 u odgovorima koje daju učenice i učenici, što označava širok raspon odgovora na ponuđenim česticama. Rezultati Kolmogorov – Smirnov testa ukazuju kako distribucije rezultata i za učenice ($\chi^2=102$, KS (188)=,000) i za učenike ($\chi^2=083$, KS (109)=,000) značajno odstupaju od normalne i to na razini značajnosti $p < 1\%$.

Prilikom testiranja značajnosti razlike u odgovorima učenica i učenika, važno je uzeti u obzir odstupanje distribucije od normalne i shodno tome provesti Mann – Whitneyev U – test.

Tablica 26: Mann - Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Sposobnost traženja smisla u nedaćama

Ispunjava	N	Mean rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	p
Učenice	188	151,31	28446,00	9811,5 00	15806,500	,528
Učenici	109	145,01	15806,50			

Provedbom Mann-Whitneyevog testa pokazalo se da ne postoje statistički značajne razlike ($p = ,528$; $p > 1\%$) između učenica i učenika na dimenziji Sposobnost traženja smisla u nedaćama. Usporedbom središnjih rangova vidljivo je kako su učenice tendirale davanju viših odgovora na česticama na razini cijele dimenzije.

5. Rasprava rezultata

Uspoređujući dimenzije, vidljivo je kako mladi u najvišim vrijednostima percipiraju dimenzije Zadržavanje pozitivne perspektive i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama, dok u najnižim percipiraju dimenzije Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa i Obiteljska duhovnost. Drugim riječima, mladi unatoč problemima i suočavanju sa stresom, osjećaju kako njihove obitelji imaju snage nositi se s problemima te iste prihvaćaju kao dio života. S druge strane, mladi percipiraju da njihove obitelji rjeđe očekuju pomoć socijalne okoline te rjeđe sudjeluju u aktivnostima ili traže pomoć od vjerske zajednice. Navedeni rezultati upućuju na to da mladi prepoznaju i doživljavaju svoje obitelji kao izvor podrške i da se problem ili kriza doživljava kao zajednički izazov u kojem će svatko doprinijeti u njenom rješavanju. Bez obzira na probleme koji se javljaju mladi percipiraju svoje obitelji kao optimistične, odnosno procjenjuju svoje obitelji kao snažne i hrabre u suočavanju i rješavanju problema. Također njihova vjerovanja orijentirana na pozitivno i nada pomažu u nošenju s problemima. S druge strane mladi percipiraju da obitelji sve manje sudjeluju u religijskim obredima te općenito manje traže pomoć od vjerskih predstavnika. Već spomenuto istraživanje pokazalo je da religiozne obitelji, u odnosu na one koje to nisu, za vrijeme trajanja nesigurnosti, neizvjesnosti i stresa imaju veću razinu vjere i nade u dobar ishod, njihovi članovi rjeđe izražavaju određene patološke pojave (Leutar i Leutar, 2017). Isti autori su istraživali kako osobe, kojima je duhovnost važna u životu, doživljavaju duhovnost u suočavanju s rizičnim okolnostima u obitelji. Također spoznali su da duhovnost može biti otkrivena kao resurs upravo kroz krizu i da ona može biti sredstvo promjene života obitelji. Dobiveni rezultati upućuju na duhovnost kao mogući resurs osnaživanja članova obitelji u svim obiteljskim rizicima. Mladi percipiraju da njihove obitelji rjeđe očekuju pomoć susjeda, ne smatraju da se mogu osloniti na ljude u zajednici te izvještavaju o neznanju postojanju servisa koji bi mogli pomoći u slučaju nevolje. Ovi rezultati upućuju na činjenicu kako je naše okruženje još uvijek tradicionalno te kako se problemi nastoje zadržati u obitelji.

Rezultati Mann-Whitney testa ukazuju na nepostojanje značajnih razlika između učenica i učenika u percepciji čimbenika otpornosti obitelji osim na dimenziji Obiteljska povezanost na način da je učenice procjenjuju višim vrijednostima, odnosno procjenjuju da su njihove obitelji povezanije nego što to procjenjuju učenici. Dakle, između učenica i učenika ne postoje razlike o percipiranju načina na koji obitelj komunicira i rješava probleme te kako koriste ekonomske

i socijalne resurse. Također ne razlikuju se po pitanju zadržavanja pozitivne perspektive, obiteljske duhovnosti te sposobnosti pronalaženja smisla u nedaćama. Ovi rezultati samo su dijelom u skladu s dosadašnjim istraživanjima u kojima je Tucker Sixbey (2005) dobila rezultate po kojima žene percipiraju višim povezanost u obitelji i sposobnost korištenja socijalnih i ekonomskih resursa. Što se tiče dimenzije obiteljska komunikacija i rješavanje problema na kojoj nisu pronađene razlike u percepciji između učenica i učenika, Ferić i Žižak (2004) navode kako će dječaci biti više usmjereni na postignuće, dok su djevojčice usmjerenije na međuljudske odnose. Također, djevojčice percipiraju svoje obitelji fleksibilnijima te sklonima prilagođivanju za razliku od dječaka koje svoje obitelji procjenjuju rigidnijima (Ohannessian i Lerner, 1995; prema Ferić i Žižak 2008). S time je povezano i istraživanje Suna i Stewarta (2007) koji navode kako su dječaci imali niže rezultate od djevojčica u području komunikacije, empatije, traženja pomoći.

6. Zaključak

Cilj ovog rada bio je prikazati percepciju čimbenika otpornosti obitelji i razlike u percepciji čimbenika otpornosti obitelji između učenica i učenika. S obzirom na visoke rezultate na česticama i dimenzijama može se zaključiti kako ispitanici prepoznaju prisutnosti zaštitnih čimbenika u svojim obiteljima, ali i u lokalnim zajednicama. Mladi u najvišim vrijednostima percipiraju dimenzije Zadržavanje pozitivne perspektive i Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama, dok u najnižim percipiraju dimenzije Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa i Obiteljska duhovnost. Također, rezultati pokazuju kako ne postoje razlike između učenica i učenika u percepciji čimbenika otpornosti obitelji osim na dimenziji Obiteljska povezanost na način da je učenice procjenjuju višim vrijednostima, odnosno procjenjuju da su njihove obitelji povezanije nego što to procjenjuju učenici. Pregledom literature uočeno je kako nema istraživanja koja ispituju razliku u percepciji čimbenika obiteljske otpornosti između djevojčica i dječaka, a povezanih istraživanja vrlo je malo. Dosadašnja istraživanja su nekonzistentna stoga je potrebno istražiti koji čimbenici doprinose razlikama među rezultatima.

Prema rezultatima ovog istraživanja, snage koje obitelji posjeduju su optimizam i vjera u vlastite snage u suočavanju i rješavanju problema te sposobnost prihvaćanja stresnih situacija kao dio života. Kako mladi među najnižim vrijednostima percipiraju dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa važno je ulagati u razvoj servisa u zajednici potrebnih obiteljima kako bite resurse i koristili. S druge strane, postavlja se pitanje znaju li obitelji koristiti dostupne ekonomske i socijalne resurse u zajednici čak i ako postoje? Potrebno je stoga promovirati ekonomske i socijalne resurse od strane ključnih ljudi i stručnjaka u zajednici.

Potrebno je raditi s mladima, obiteljima i zajednicom kako bi se jačala individualna, a potom i obiteljska otpornost. Jačanjem individualnih čimbenika potičemo mlade na preuzimanje aktivne uloge u kreiranju obiteljskih, a potom i socijalnih odnosa. Istraživanje pokazuje kako je percipirana podrška općenito važnija od primljene podrške u predviđanju prilagodbe na stresne životne događaje (Xiao i sur., 2011). Iz navedenog proizlazi kako je upoznavanje i razumijevanje percepcije mladih vezano uz obiteljsku otpornost važna za kreiranje i usklađivanje preventivnih i tretmanskih programa s potrebama mladih i njihovih obitelji. Stoga ovaj rad predstavlja poticaj i polazište za nova istraživanja na ovu temu. Temelji izgradnje individualne otpornosti stvaraju se tijekom djetinjstva i mladenaštva osobe u njenoj primarnoj obitelji. Otpornost na stres mogu izgraditi ona djeca čiji roditelji imaju vještine za kvalitetno roditeljstvo, koja žive u dobrim socioekonomskim uvjetima, u čijim obiteljima prevladavaju

topli i podržavajući odnosi, želju za razvojem vještina, pozitivnu sliku o sebi, dobre socijalne vještine. Otpornost odrasle osobe jedan je od preduvjeta stvaranja obiteljske otpornosti jer su otporne obitelji one koje koriste kombinaciju osobne otpornosti, obiteljskih snaga i kvalitetnih resursa zajednice, kao što su učinkovite institucije i nevladine organizacije, kvalitetne škole i predškolske ustanove, partnerstvo između organizacija i ustanova (Simon, Murphy i Smith, 2005; prema Berc, 2012). Također, ovi rezultati mogu biti smjernice stručnjacima u radu s mladima i obiteljima. Stoga bi stručnjaci trebali raditi na snagama mladih i obitelji na području obiteljske komunikacije i rješavanje problema kroz poticanje jasne i otvorene komunikacije uz učenje strategija konstruktivnih načina rješavanja problema. Stručnjaci bi trebali raditi i na promoviranju i educiranju obitelji o dostupnim resursima u zajednici te ponuditi obiteljima servise u zajednici koji će jačati obiteljsku otpornost. Kao stručnjaci ne možemo kontrolirati sve vanjske događaje, ali možemo poticati i učiti obitelj o efikasnim načinima za pozitivne utjecaje na kvalitetu života i međusobnih odnosa.

7. Literatura:

Becvar, D. S. (2013): Handbook of Family Resilience. Springer Science and Business Media, New York.

Berc, G., Blažeka Kokorović, S. (2013): Slobodno vrijeme obitelji kao čimbenik obiteljske kohezivnosti i zadovoljstva obiteljskim životom. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20 (2), 15-27.

Berc, G. (2012): Obiteljska otpornost – teorijsko utemeljenje i primjena koncepta u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 145-167

Boardman, J. D., Blalock C.L., Button, T.M.M. (2008): Sex Differences in the Heritability of Resilience. *Twin research and human genetics : the official journal of the International Society for Twin Studies*, 11 (1), 12–27

Bonnano, G.A. (2008): Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 23(1), 101-113

Brtvić, D. (2010): Obitelj i stres. *Medicina fluminensis*, 46 (3), 267-272

DeFrain, J. (1999): Strong Families Around the World. *Family Matters*, 53, 6-13

Doležal, D. (2006): Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42 (1), 87 -102

Ferić, M. (2002): Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38 (1), 13-24

Ferić, M., Žižak, A. (2004): Komunikacija u obitelji - percepcija djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41 (1), 25-38

Ferić, M., Maurović, I., Žižak, A. (2016a): Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (1), 3-25

Ferić, M., Maurović, I., Žižak, A. (2016b): Metrijska obilježja instrumenta za mjerenje komponente otpornosti obitelji: Upitnik za procjenu otpornosti obitelji (FRAS). *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (1), 27-49

Gazdek, M., Horvat, I. (2001): Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Kriminologija i socijalna integracija*, 9 (1), 85-94

Hawkins, S. R., Graham, P. W., Williams, J., Zahn, M. A. (2009): Resilient Girls—Factors That Protect Against Delinquency. Girls Study Group, www.ojp.usdoj.gov/ojdp. Preuzeto 13. srpnja 2017.

Jeđud, I., Marušić, G. (2005): Način života u obitelji iz perspektive djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41 (2), 71-85

Kraemer, S. (2000): The fragile male. *BMJ: British Medical Journal*, 321(7276), 1609–1612

Leutar, I., Leutar Z. (2017): Duhovnost kao resurs snage i otpornosti obitelji u rizičnim okolnostima. *Nova prisutnost*, 15 (1), 65-88

Ljubetić, M., Reić Ercegovac I. (2010): Studentska percepcija obitelji i roditeljstva – kroskulturalna perspektiva. *Život i škola*, 23 (1), 35-56

Mathibe, G.E. (2015): The relationship between perceived parenting styles, resilience and emotional intelligence among adolescents. North-West University, http://dspace.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/17416/Mathibe_GE.pdf;sequence=1 Preuzeto 10. rujna 2017.

Meadows, S. O., Beckett, M. K., Bowling, K., Golinelli, D., Fisher, M. P., Martin, L. T., Meredith, L. S., Osilia, K. C. (2015): Family Resilience in the Military: Definitions, Models, and Policies. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR470.html Preuzeto: 1. srpnja 2017.

Mirosavljević, A., Jeđud Borić, I., Koller-Trbović, N. (2016): Intervju s obitelji u kvalitativnom istraživanju. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (1), 145-178

Morano, C. (2010): Resilience and Coping with Trauma: Does gender make a difference?. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20 (4), 553-568

Romer Endrulat, N., Karalyn, T., Ravitchi, K., Wesley, K., Merrell, K. W. (2010): Gender Differences in Positive Social Emotional Functioning. *Psychology in the school*, 46 (10), 958-970

Sahi, M., Raghavi, M. (2016): A Study of Personality in Relation to Resilience and Stress. International Educative Research Foundation and Publisher, 4 (2), 10-18

Slavin, L., Rainer, K. (1990): Gender differences in emotional support and depressive symptoms among adolescents: a prospective analysis. *Am J Community Psychol*, 18 (3), 407 – 421

Stratta, P., Cappanna, C., Patriarca, S., Cataldo, S., Bonanni, R.L., Riccardi, I., Rossi, A. (2013): Resilience in adolescence: Gender differences two years after the earthquake of A“Aquila. *Personality and Individual Differences*, 54, 327-331.

Sun, J., Stewart, D. (2007): Age and Gender Effects on Resilience in Children and Adolescents. *International Journal of Mental Health Promotion*, 9(4), 16–25.

Tucker Sixbey, M. (2005): Development of the Family Resilience Assessment Scale to Identify Family Resilience Construct. University of Florida, Florida, http://etd.fcla.edu/UF/UFE0012882/sixbey_m.pdf. Preuzeto: 2. srpnja, 2017.

Xiao, Z., Li, X., Stanton, B. (2011): Perceptions of parent-adolescent communication within families: it is a matter of perspective. *Psychol Health Med*, 16 (1), 53-65

Van Schroyen Lantman, M.(2017): Mental Resilience, Perceived Immune Functioning and Health. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 10, 107–112

Von S. T., Mossige, S., Stefansen, K., Hjemdal, O. (2010): A validation study of the Resilience Scale for Adolescents. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*. 32, 215- 225.

Wagner Jakab, A. (2008): Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (2), 119-128

Walsh, F. (1996): The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family Process*, 35 (3), 261-281

Walsh, F. (2003). Family Resilience: A Framework for Clinical Practice. *Family Process*, 42 (1), 1-19

Walsh, F. (2006): Strengthening Family Resilience. The Guilford Press, New York

8. Prilozi

Tablica 1: Procesi obiteljske otpornosti (Walsh, 2006)	12
Tablica 2: Broj sudionika u istraživanju	21
Tablica 3: Popis varijabli za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema	25
Tablica 4: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.....	25
Tablica 5: Popis čestica za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa	27
Tablica 6: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa	27
Tablica 7: Popis čestica za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive	28
Tablica 8: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive	28
Tablica 9: Popis čestica za dimenziju Obiteljska povezanost	29
Tablica 10: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska povezanost	30
Tablica 11: Popis čestica za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive	31
Tablica 12: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Obiteljska duhovnost.....	31
Tablica 13: Popis čestica za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	32
Tablica 14: Prikaz osnovnih statističkih pokazatelja za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama.....	32
Tablica 15: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.....	34
Tablica 16: Mann – Whitneyev test za testiranje razlika u percepciji Obiteljske komunikacije i rješavanje problema.....	34
Tablica 17: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa	35
Tablica 18: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa.....	35
Tablica 19: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Zadržavanje pozitivne perspektive	36
Tablica 20: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na faktoru Zadržavanje pozitivne perspektive.....	36
Tablica 21: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Obiteljska povezanost	37
Tablica 22: Mann-Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska povezanost	37
Tablica 23: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Obiteljska duhovnost	38

Tablica 24: Mann - Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Obiteljska duhovnost.....	38
Tablica 25: Deskriptivni pokazatelji za učenice i učenike na dimenziji Sposobnost traženja smisla u nedaćama.....	39
Tablica 26: Mann - Whitney test za testiranje razlika između učenica i učenika na dimenziji Sposobnost traženja smisla u nedaćama.....	39

Prilog 2.

Graf 1: Rezultati za dimenziju Obiteljska komunikacija i rješavanje problema.....	24
Graf 2: Rezultati za dimenziju Korištenje ekonomskih i socijalnih resursa	26
Graf 3: Rezultati za dimenziju Zadržavanje pozitivne perspektive	28
Graf 4: Rezultati za dimenziju Obiteljska povezanost	29
Graf 5: Rezultati za dimenziju Obiteljska duhovnost	30
Graf 6: Rezultati za dimenziju Sposobnost pronalaženja smisla u nedaćama	32

Prilog 3.

ISTRAŽIVANJE OTPORNOSTI OBITELJSKOG SUSTAVA

Poštovana učenice/ Poštovani učenice,

Zahvaljujemo Ti na sudjelovanju u Istraživanju otpornosti obiteljskog sustava.

Molimo Te da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju. Izuzetno nam je važno da odgovoriš na svako pitanje. Ipak, ako na neko pitanje nemaš odgovor ili ne želiš odgovoriti, to je sasvim prihvatljivo.

ISPUNJAVA UČENIK/ UČENICA

ŠIFRA OBITELJI: (upute za sastavljanje šifre nalaze se na papiru u kuverti)

TVOJA DOB: _____

SPOL:M Ž

RAZRED:

PRVI PUT DA POHAĐAŠ 1. RAZRED SREDNJE ŠKOLE? (zaokruži odgovor)

DA NE

Unaprijed zahvaljujemo na uloženom trudu i vremenu!

Istraživački tim

SOO

U ovom upitniku, navedene su neke tvrdnje koje se odnose na Tvoju obitelj. Pod pojmom **OBITELJI** podrazumijevamo sve one osobe za koje **TI** osobno smatraš da su dio tvoje obitelji.

Tko sve čini tvoju obitelj:

Molimo te da pažljivo pročitaš tvrdnje i odlučiš koliko dobro svaka od navedenih tvrdnji opisuje tvoju obitelj. Kod svake tvrdnje zaokruži onaj broj koji najbolje opisuje tvoj doživljaj obitelji.

Značenje brojeva:

1 = Uopće se ne slažem

2 = Ne slažem se

3 = Slažem se

4 = Potpuno se slažem

Tvrdnje:	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Slažem se	Potpuno se slažem
1. Svaka obitelj ima problema.	1	2	3	4
2. Sve ono kroz što prolazimo kao obitelj događa se s razlogom.	1	2	3	4
3. Naša obitelj je dovoljno fleksibilna da se nosi s neočekivanim događajima.	1	2	3	4
4. Naši prijatelji su dio svakodnevnih aktivnosti.	1	2	3	4
5. Naši prijatelji cijene nas i ono što jesmo.	1	2	3	4
6. Pravila u našoj obitelji se mijenjaju ovisno o potrebama obitelji.	1	2	3	4
7. Pravila u našoj obitelji nisu „uklesana u kamenu“.	1	2	3	4
8. Ono što radimo jedni za druge utječe na to da se osjećamo dijelom obitelji.	1	2	3	4
9. Prihvaćamo stresne situacije kao dio života.	1	2	3	4

10. Prihvaćamo da se problemi javljaju neočekivano.	1	2	3	4
11. Svi utječemo na donošenje važnih obiteljskih odluka.	1	2	3	4
12. U stanju smo prolaziti kroz bolne faze i postići međusobno razumijevanje.	1	2	3	4
13. Možemo se prilagoditi zahtjevima koji se postavljaju nama kao obitelji.	1	2	3	4
14. Pazimo koliko činimo za naše prijatelje.	1	2	3	4
15. Pazimo što kažemo jedni drugima.	1	2	3	4
16. Otvoreni smo raditi stvari na nove načine u našoj obitelji.	1	2	3	4
17. Članovi obitelji se međusobno razumiju.	1	2	3	4
18. Tražimo pomoć i podršku od susjeda.	1	2	3	4
19. Odlazimo na vjerske obrede u crkvu/džamiju/sinagogu ili neku drugu zajednicu.	1	2	3	4
20. Vjerujemo da nas prijatelji mogu iskoristiti.	1	2	3	4
21. Vjerujemo da se možemo nositi s našim problemima.	1	2	3	4
22. Možemo pitati za pojašnjenje ukoliko jedni druge ne razumijemo.	1	2	3	4
23. U našoj obitelji jedni s drugima možemo biti izravni i iskreni.	1	2	3	4
24. Kod kuće se svatko od nas može „ispuhati“ a da pritom ne uznemiri ostale.	1	2	3	4
25. Možemo postići kompromis kada se pojave problemi.	1	2	3	4
26. Možemo se nositi s različitim načinima na koje članovi obitelji prihvaćaju gubitak.	1	2	3	4
27. Možemo se osloniti na ljude u našoj zajednici.	1	2	3	4
28. U našoj obitelji možemo propitivati što nam je netko, zapravo, htio reći.	1	2	3	4
29. Možemo riješiti velike probleme.	1	2	3	4
30. Možemo preživjeti ako se pojavi još neki problem.	1	2	3	4
31. Možemo razgovarati o načinu na koji komuniciramo u našoj obitelji.	1	2	3	4
32. Kroz teškoće možemo prolaziti kao obitelj.	1	2	3	4
33. Savjetujemo se međusobno o odlukama.	1	2	3	4

34. Probleme gledamo s pozitivne strane kako bismo ih riješili.	1	2	3	4
35. Razgovaramo o problemima i zadovoljni smo postignutim rješenjima.	1	2	3	4
36. Raspravljamo o obiteljskim stvarima (temama) sve dok ne nađemo rješenje.	1	2	3	4
37. Volontiramo u našoj zajednici.	1	2	3	4
38. Osjećamo se slobodni izraziti svoje mišljenje.	1	2	3	4
39. Osjećamo se dobro kada posvetimo vrijeme i energiju našoj obitelji.	1	2	3	4
40. Mislimo da su ljudi iz naše zajednice spremni pomoći u hitnim/kriznim situacijama.	1	2	3	4
41. Osjećamo se sigurno živjeti u našoj zajednici.	1	2	3	4
42. Drugi članovi obitelji uzimaju nas „zdravo za gotovo“.	1	2	3	4
43. Osjećamo se snažnima u suočavanju s velikim problemima.	1	2	3	4
44. Uznemirimo se ukoliko se netko žali u našoj obitelji.	1	2	3	4
45. Imamo bliske prijatelje do kojih nam je stvarno stalo.	1	2	3	4
46. Vjerujemo u Svevišnjeg.	1	2	3	4
47. Imamo snage za rješavanje naših problema.	1	2	3	4
48. Držimo osjećaje za sebe.	1	2	3	4
49. Znamo da postoji pomoć u zajednici u slučaju nevolje.	1	2	3	4
50. Znamo da smo važni našim prijateljima.	1	2	3	4
51. Učimo iz grešaka članova obitelji.	1	2	3	4
52. Ono što kažemo drugim članovima obitelji, uistinu i mislimo.	1	2	3	4
53. Sudjelujemo u aktivnostima koje odgovaraju našoj trenutnoj obiteljskoj situaciji.	1	2	3	4
54. Sudjelujemo u aktivnostima koje organizira crkva/džamija/sinagoga ili neku druga zajednica.	1	2	3	4
55. Od susjeda dobivamo poklone i druge znakove pažnje.	1	2	3	4

56. Savjete tražimo od pripadnika/ službenika religijske zajednice.	1	2	3	4
57. Rijetko slušamo članove obitelji kada pričaju o svojim brigama i problemima.	1	2	3	4
58. Dijelimo odgovornost u obitelji.	1	2	3	4
59. Pokazujemo naklonost i ljubav drugim članovima obitelji.	1	2	3	4
60. Kažemo jedni drugima koliko nam je do njih stalo.	1	2	3	4
61. Smatramo da je naša zajednica dobro okružena za odgoj djece.	1	2	3	4
62. Smatramo da ne treba imati previše posla s ljudima iz susjedstva.	1	2	3	4
63. I u najtežim trenucima imamo vjere da će sve biti dobro.	1	2	3	4
64. Iskušavamo nove načine rješavanja problema.	1	2	3	4
65. Razumijemo način komunikacije drugih članova obitelji.	1	2	3	4
66. Nastojimo biti sigurni da drugi članovi obitelji nisu emocionalno ili fizički povrijeđeni.	1	2	3	4
67. Postoji li još nešto što je vašoj obitelji pomoglo u stresnim situacijama, a nismo vas pitali?	Ako DA, opišite što je to.			